

УДК 811.1/.2(=11 /-2) «-04»

**РЕКОНСТРУКЦІЯ ПРАІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ Й
ЕТИМОЛОГІЯ**

Р.В. Болдирєв,

Український гуманітарний інститут, м. Буча

Стаття присвячена гуманітарній проблемі – формуванню етномовного ландшафту давньої Європи й Афроазійського регіону. У статті здійснюється реконструкція праіндоєвропейської лексики на позначення «диких» і «домашніх» тварин, культово наближених до духовного світу.

Етимологічна кодифікація “культурного” словника індоєвропейської прамови розширює парадигму сучасних уявлень щодо формування етномовного ландшафту Давньої Європи й Афроазійського регіону.

1. Ареально-часова стратифікація праіндоєвропейської лексики у контексті відзеркалення фрагментів доісторичних мовноміграційних процесів на теренах Євроафразії розробляється у дослідженнях Х. Леві і К. Франка, О. Брюкнера і А. Мейє, Е. Бернекера і М. Фасмера, Й. Шмідта і О. Шрадера, В.К. Ернштедта і А. Кюні, Г. Мьоллера і Г. Іпсена, П. Кречмера і Х. Крає, Х. Кронассера і Й. Фрідріха, Я. Ваккернагеля і К. Броккельмана, Е. Лароша і Дж.Х. Грінберга, Б. Розенкранца і Ф. Фрондзаролі, А. Вальде і Ю. Покорного, Б. Колліндера і Л. Лігеті, О. Беліча і В. Абаєва, Х. Педерсена і В. Порцига, Г. Моргенштерна і Т. Барроу, М. Майрхофера і І.М. Дьяконова, Л.А. Булаховського і Є. Куриловича, Ст. Младенова і В. Георгієва, Р. Ачаряна і М.С. Трубецького, Г.Б. Джауняна і М.А. Шанідзе, Б.М. Ілліча-Світича і Г.А. Клімова, Й. Зубатого і М.І. Толстого, А. Стендер-Петерсена, О.С. Мельничука і Р. Олеша, В.М. Топорова і В.В. Мартинова, О.М. Трубачова і А.Є. Супруна, Т.В. Гамкрелідзе і В.Вс. Іванова, В.А. Дибо і В.Г. Скляренка, О.Б. Ткаченка і А.П. Непокупного, В.В. Німчука і Г.П. Півторака, О.С. Стрижака і Є.А. Хелімського, Х. Шустера-Шевца і Т.Б. Лукінової, Ю. Мосенкіса і Р.В. Болдирєва та ін.

2. У лексико-семантичному просторі давніх індоєвропейських мов й індоєвропейської прамови важливими, позафоново маркованими фрагментами є серії передньоазійських і центральноазійських міграційних термінологічних номінацій (зокрема, назв деяких тварин, культово пов'язаних з людиною) як архаїчних номенклатурних неіндоєвропейських інфільтрацій – переважно давнього прасемітського (періоду розпаду не раніше

IV тис. до н.е.), іноді давньоєгипетського (Близький Схід – IV тис. до н.е.) і шумерського походження (Месопотамія – IV тис. до н.е.).

3. Клас праїндоевропейських міграційних термінологічних утворень на позначення „диких” і „домашніх” тварин, культово наближених до духовного світу й економічного буття людини й пов’язаних із давніми ареалами поширення афразійських, переважного семітських мов, найчастіше обмежується – за семантичними й фонетико-граматичними характеристиками – такими лексемами, як: * \check{g}^u no- // * $\check{g}^{[hl]}$ no- «ягня, ягниця; вівця», $g^{[hl]ait}$ ’ // *ghaid- „козля; коза”, * $t^{[hl]auro}$ - // * $t^{[hl]euro}$ - „дикий бик; тур, зубр” та *leu- „лев”, * $q^{[hle/or]hl}$ - // * $q^{[hle/or]}$ - „мавпа”.

3.1. Індоевроп. * \check{g}^u no- // * $\check{g}^u(h)$ no- // * $\check{g}^{[hl]}$ no- „ягня, ягниця; вівця” та * $g^u(h)$ no- // * $g^u(h)$ no- // * $g^u(h)$ no- „тс.” найвірогідніше пов’язані з більш давнім праїндоевропейським діалектним архетипом * $He_g^{[hl]}$ no-, очевидно, семітського походження: пор. прасеміт. *igl – (*iglu) „ягня; молода тварина” (наявне в аккад. aga u „осел”, угарит. g „ягня”, гебр. $\bar{g} l$ (‘ $\bar{g} l$), араб. ‘ $\bar{g} l$ ’, араб. $\bar{g} l$ - ($\bar{g} lun$) „теля”, еез ‘ $g^w l$ „дитятко тварини”, амхар. $g l g \bar{a} l$ „ягня”), що зближується також з лексикою інших афроазійських мовних ареалів – пор. єгипет. ‘g(n)- (у структурі серії назв свійських тварин) і кушитське – агав. (білін) $g \bar{u} l$ „телиця”; представлення індоевроп. * $g^u hnos$ „ягня”, * $g^u n \acute{o}s$ та $\bar{o} g^u(h)$ no-, * $\bar{o} g^u hnos$ „тс.” обмежується одним з найдавніших індоевропейських діалектних мовних ареалів – італійсько-кельто-германо-слов’яно-грецьким, у якому через певні фонетичні розбіжності (різні рефлексі праїндоевропейських ініціальних голосних і різні рефлексі праїндоевропейських задньоязикових приголосних) іноді виокремлюються (правда без достатньої аргументації) такі групи лексичних відповідників, як:

1) давньогрецьк. $\beta \alpha \upsilon \nu$ (< * $\beta \alpha \nu$ < індоевроп. * $ag^u n \acute{o}s$) „ягня, овець, агнець”, $\beta \alpha \nu \acute{\iota}$ „тс.”, гомер. $\beta \alpha \nu \acute{\iota} \omicron$ „чаша для жертвовної крові”; латин. $\bar{a} gnus$ „агнець, ягня”, $\bar{a} gna$ „молода овецька, ярка”
(< . * $ag^u n \acute{o}s$, * $ag^u n s$);

2) пракельт. * $ognos$ (< індоевроп. * $og^u hnos$), наявне в давньоірл. $\bar{u} an$ „ягня”, кіпр.оен (множ. wun), довньокорн. oin , середньокорн. oan , on , новокорн. (множ.) can , $pnec$, бретон. oan (множ. cin) „тс.”, споріднених із західногерманськими і північногерманськими утвореннями з праїндоевропейським * $g^u h$ - :

а) давньоангл. $\bar{e} \pi \bar{a} n$ „ягнитися; котитися (про овець); народжувати”, англ. $us n$ „котитися (про овець, кіз), окочуватися”, $usan-ling$ „ягня” та голланд. діал. $oonen$ „котитися (про овець, кіз)”, що відповідають зах.-герман. діал. * $aun \bar{o} n$ (< zun - „ягня”) і далі індоевроп. * $g^u h$ -no- „тс.”;

б) швед. діал. (гутнійське – О.Готланд) оупа, дат. діал. (східне – О.Борнхольм) öpa; до індоєвроп. *āg^h-no-s “ягня” або ōg^h-no-s “тс.” зводяться також праслов. *agn- // *ogn- “ягня”, *ag-n-o-, *gn , *jagn “тс.”, представлені у старослов. агнѡ, агньць, ѿгньць, болг. агне, ягне, заст. ягня, діал. агнец, макед. јагне, серб. јаг е, хорв. јање, словен. јагње, агње (Platčelnik), јанје, польськ. jgni , ст. jegni (XV ст.), чеськ. jehn , словацьк. jah а, верхньолуж. jehnjo, нижньолуж. jag е, полаб. jugn , давньоруськ. агнѡ, агньць, агнѡ, ягна, білор. ягня, агнец, рос. ягнёнок, агнец, укр. ягня, агнець [Pokorny 1959: 9; Walde-Pokorny 1927: 39; Гамкрелідзе-Иванов 1984: 584, 872; Откупщиков 1967: 21, 149, 150, 154; Андреев 1957: 3-18; Андреев 1986: 40, 271, 272, 277; Бенвенист 1955: 20, 180, 244; Десницкая 1984; Порциг 1964: 171, 172, 242, 267, 294; Бомхард 1988: 433-451; Одри 1988а: 24-28; Миллер 1988: 191-202; Мейе 1954; Георгиев 1958: 46, 47; Иванов 1988: 5-24; Мельничук 1979: 3-16; Одри 1988b; Gesenius 1954: 562; Гранде 1998 b: 41; Gordon 1955: 302; Гранде 1998а: Leslau 1956: 202; Cohen 1947: 87; Мартынов 1983: 68, 104; Дыбо 1961: 11-15; Moszy ski 1957: 34, 319; ЭССЯ 1974: 54-57; Етимологічний 1982: 46; Трубачёв 1960: 71-73; Жирмунский 1964; Тронский 1960: 26-27, 30-36, 58; Льюис- 2002: 51; Sł ow. prast ow. 1974: 150-151; 1951: 69, 290, 294, 296; 1952: 133, 232; 1957: 266; Vondrák 1906-1908: 414; Hofmann 1950: 2; Frisk 1954: 93; Walde-Hofmann 1938: 23; Ernout-Meillet 1951: 27; 1964: 4, 11; Kuryłowicz 1935; Berneker 1908: 24-25; Arumaa 1964: 79; Mikkola 1913: 50; 1987; 1999 a: 126-127; 1999 b: 119; 2006: 60-63; 1962: 3-4; Pola ski 1971-1976; Pola ski-Sehnert 1967: 75; Sławski 1952-1956: 488; Machek 1957: 174; Holub-Lyer 1967: 221; Brückner 1957: 197; Machek 1968; 1973: 544-545; 199: 465; Sadnik-Aitzetmüller 1963-1975: 11-12; Zubatý 1945-1949].

3.2. *g^[h] i - // *ghaid- (*ghaid -) // *haid- (*haid -)
 " ; " ' *gadj- (*gadju)
 " ." (. gadû " " , . g d), " ."
 g , . gadj (gadja), . adj-, adjun " "),

: ,, , . (.) g jd, (.) igid;

. *g^[h] i - " ; " , *ghaid-, *haid- " ."
 :)
 haedus " , " , haedilia " " , haedulus " .",
 haedillus " " , haedulea " " , haed na " "
 haed nus " (); " . faedus
 (f dus); b) . *gait-, . gaits " " , . geit,
 g t (. goat " "), . g t,
 . geite, . (.) geit,

gheet, gheit, get, gied
 (VIII), geiz
 (geiss " ") [1964: 171-172;
 1984: 422, 586, 872; Walde-Pokorny 1927-1930; Pokorny
 1959: 409-410; 1964: 4, 8; 1991;
 2001; Gesenius 1954: 130; Cohen 1947: 119; 1998 b: 41;
 1998; Brock Imann 1907-1912; 1967;
 1999; 1984: 34, 40, 61, 70, 71, 150; 1990: 36, 38,
 250-253; Diakonoff 1988; i 1997: 145-148; y 1956;
 Walde-Hofmann 1938; Ernout-Meillet 1959; 1964;
 Klein 1966-1967; Vries 1963-1965; Vries 1962; Jóhannesson 1956:
 285-286; Kluge-Mitzka 1967: 242; Pfeifer 1999: 414].
 4. " "

5.

RECONSTRUCTION OF ANCIENT INDO-EUROPEAN VOCABULARY AND ETYMOLOGY

Boldyrev R.V.

This article is dedicated to the investigation of the lexical contacts in coordinates of Indo-European and Afrasian etymology.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Pokorny 1959. – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – B. I. – Bern: München, 1959.
2. Walde-Pokorny 1927. – Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen / Herausgeb. und bearb. von J. Pokorny. – B. I-II. – Berlin: Leipzig, 1927-1930.
3. : - , 1984.
4. : - , 1967.
5. / , 1955.
6. - 1957. – 2. / //
7. / - :
8. Cohen M. Essai comparative sur le vocabulaire et la phonétique du chamito-sémitique. – Paris, 1947.
9. / - :
10. / , 1964.
11. Meillet A. Les dialectes indo-européens. – Paris, 1950.
12. 1954. – / , 1958.

13. /
14. 1958. //
15. 1988. 21. //
16. 21. // 1988.
17. 1988 b. – 21. // 1988.
18. 1988 21. // 1988.
19. – 1979. – 5. //
20. – 1961. – 5. //
21. 1983. /
22. 1960. 1982. – 1982. : – . I.
23. 1974. – “ ”, 1974. :
24. Moszy ski 1957. – Moszy ski K. Pierwotny zasiag j zyka prasłowia skiego. – Wrocław; Kraków, 1957.
25. 1964.
26. 1960.
27. – 2002. – 2002.
28. Słow. prasłow. 1974. – Słownik prasłowia ski. – T. I. A-B. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gda sk: Zakład narodowy imienia Ossoli skich, Wydawnictwo PAN, 1974.
29. 1951. /
30. 1951. / 1952. – / 1952.
31. 1957. – / 1957.
32. Vondrák 1924. – Vondrák W. Vergleichende slavische Grammatik. – B. I-II. Göttingen, 2. Aufl. 1924 – 1928.
33. Hoffman 1950. – Hoffman J.B. Etymologisches Wörterbruch der griechischen Sprache. – München, 1950.
34. Frisk 1954. – Frisk H. Griechisches etymologisches Wörterbruch. – B. I. – Heidelberg: C. Winter. Universitätsvehlag, 1954.
35. Walde – Hofmann 1938. – Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbruch. 3. neubearb. Aufl. von J.B.Hofmann. – B. I. A-L. –Heidelberg: C. Winter. Universitätsverlag, 1938.
36. Ernout – Meillet 1959. – Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. – T. I. 3-e éd. – Paris, 1951 (4-e. – Paris, 1959)/
37. Kuryłowicz 1935. – Kuryłowicz J. Études indo-européennes. I. – Kraków, 1935.
38. 1964. – //
39. Berneker 1908. – Berneker E. Slavisches etymologisches Wörterbruch. – B.1 (A-L). – Heidelberg: C. Winter, 1908. 2. Aufl., 1924.
40. Arumaa 1964. – Arumaa P. Urslavishe Grammatik: Einführung in das vergleichende Studium der slavisten Sprachen, I: Einleitung, Lautlehre. – Heidelberg: C.Winter, 1964.
41. 1987. – / 1987.
42. Mikkola 1913. – Mikkola J.J. Urslavishe Grammatik. – 1. Teil. – Heidelberg, 1913.
43. 1999. – // / 1999.

44. 1999 b. – //
45. 2006. – //
- 70-2006. – []
46. 1962. – /
47. Pola ski 1971-1976. – Pola ski K. Słownik etymologiczny j zyka Drzewian połabskich. – Zesz. 2-4. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gda sk, 1971-1976.
48. Sławski 1952-1956. – Sławski Fr. Słownik etymologiczny j zyka polskiego. – T. I (A-J). – Kraków: Nakładem Towarzystwa miło nikow j zyka polskiego, 1952-1956.
49. Brückhner 1957. – Brückhner A. Słownik etymologiczny j zyka polskiego / Ze wst pem prof. Z.Klemensiewiczza. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957.
50. Holub – Lyer 1967. – Holub J. Lyer St. Stru ný etymologický slovník jazyka eského. – Praha: Státní pedagogické Nakladatelství, 1967.
51. Machek 1957. – Machek V. Etymologický slovník jazyka eského a slovenského. – Praha, 1957.
52. Machek 1968. – Machek V. Etymologický slovník jazyka eského. – 2 opr. a dopln. Vgd. – Praha, 1968.
53. 1973. – /
54. 1999. – IV (–). – : , 1973.
55. 1999. – II (–). – : , 1999.
56. Zubatý 1945-1949. – Zubatý J. Studie a lánky. Sv. I. Výklady etymologické a lexikální. – . 1-2. – Praha, 1945-1949.
57. Sadnik – Aitzetmüller 1963-1975. – Sadnik L., Aitzetmüller R. Vergleichendens Wörterbruch der slavischen Sprachen. – B. I (A-B). – Wiesbaden, 1963 – 1975.
58. Pola ski – Sehnert 1967. – Pola ski K., Sehnert J.A. Polabian-English Dictionary. – The Hague; Paris, 1967.
59. Gesenius 1954. – Gesenius W. Hebräisches und aramäisches Wörterbruch von Fr.Buhl. – Berlin, 1954.
60. Gordon 1955. – Gordon C.H. Ugarictic manual. – Pt. 3. Glossary. – Roma, 1955.
61. Leslau 1956. – Leslau W. Étude descriptive et comparative du Gafat. – Paris, 1956.
62. 1998 . –
63. 1998 b. –
64. 1998. –
65. Vries 1962. – Vries J. de. Altnordisches etymologisches Wörterbruch. 2. Aufl. – Leiden, 1962.
66. Vries 1963-1965. – Vries J.de. Nederlands etymologisch woordenboek. – Leiden: E.J.Brill, 1963-1965.
67. Jóhannesson 1956. – Jóhannesson A. Isländisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1956.
68. Klein 1966-1967. – Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language. – V.1-2. – Amsterdam; London; New York, 1966-1967.
69. Kluge – Mitzka 1967. – Kluge Fr. Etymologisches den deutschen Sprache. 20. Aufl. bearbeiten von W.Mitzka. – Berlin: Walter de Gruyter, 1967.
70. Pfeifer 1999. – Pfeifer W. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Erarbeitet unter der Leitung von W.Pfeifer. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999.
71. 1999. –
72. 1999. –
73. Diakonoff 1988. – Diakonoff J.M. Afrasian languages. – M., 1988.
74. Brockelmann 1907-1912. – Brockelmann K. Grundriss der Vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen. – B. I-II. – Berlin, 1907-1912.
75. 1967. –
76. 2001. – (, ,). – :
77. 2001
78. 1997. –
79. 1991. – “ ”, “ ”, “ ”, 1997. //
80. 1991. – . 5-14.
81. 1956. – , 1956.
82. 1984. – /
83. 1984. –
84. 2001. – , 2001.
85. 1990. – /
86. 1990.

Надійшла до редакції 22 квітня 2010 р.